

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

Кривонос Дмитро Анатолійович

аспірант кафедри фінансів,

Державний торговельно-економічний університет

За умов соціально-економічних шоків податковий компонент фіскальної політики відіграє ключову роль у забезпеченні суспільного добробуту. Якість життя завжди є наслідком компромісу між вартістю та якістю соціальних послуг, а в екстремальних умовах значення податкового регулювання посилюється багатократно, оскільки уряду доводиться оперативню фінансувати значну кількість екстраординарних видаткових статей. Питання податкової політики за умов дії воєнного стану є відносно новою галуззю наукових досліджень, а досвід України видається надзвичайно цінним в контексті формування теоретико-методологічних засад воєнних фінансів.

Податкова політика початкового етапу протидії повномасштабній агресії мала переважно стимулюючий характер. Зокрема вже в березні 2022 року було імплементовано знижену ставку ПДВ та скасовано акциз на пальне для реального контролю росту цін на стратегічні товари. Внаслідок активізації військових дій в Україні ціна нафтопродуктів стрімко зросла, що у підсумку інфляційний виток глобальної економіки. За даними Світового Банку середній рівень споживчої інфляції у 2022 році виявився максимальним після рецесійного 2008-го: 8,8% у ЄС (більшість держав ЄС охарактеризована двозначною інфляцією), 8,0% – у США, 7,9% – у Великобританії. Очікувалось, що фіскальні пом'якшення збережуться до завершення діє воєнного стану. Пролонгованість військових дій і перманентна потреба у прирості оборонних видатків зумовили доцільність росту фіскальної значимості податків. З 30 вересня 2022 року було відновлено справляння акцизу на пальне, проте ставки детерміновано на значно нижчому рівні, ніж до «гарячої» фази війни (на бензини моторні – €100 за 1000 л, на скраплений газ, бутан, ізобутан – €52 за 1000 л). З 1 липня 2023 року рівень оподаткування пального сягнув значень лютого 2022-го, що ознаменувалося зростанням ставки ПДВ з 7% до 20%, акцизного податку на бензини моторні – до €2013 за 1000 л, дизельного палива – до €139,5 за 1000 л. Пільгове оподаткування пального сповільнило споживчу інфляцію та підтримало купівельну спроможність населення, що виявилось важливо за шоківних умов. Надходження акцизу з палива в

2023 році перевищили відповідний індикатор 2022 року більш як в 3 рази [1].

У березні 2022 року – липні 2023 року право платникам єдиного податку I та II груп була надана опція не сплачувати його до бюджету відповідної тергромади, тоді як для платників III групи (фізичних та юридичних осіб) – встановлена ставка у розмірі 2% від доходу. Спочатку детермінувався ліміт доходу на рівні 10 млрд грн, однак пізніше його скасували. Для аплікації вказаного фіскального стимулу завбачено партикулярні рестрикції щодо видів госпдіяльності, зокрема: виробництва, експорту/імпорту, реалізації підакцизних товарів; обміну іноземної валюти; видобутку корисних копалин; фінансової діяльності (в т. ч. ломбардів, банків, страхових компаній тощо); діяльності з організації азартних ігор. Проте ця норма вступила в дію лише з лютого 2023 року. Змінами до Податкового кодексу України під час дії воєнного стану з 14 квітня 2022 року, попри обґрунтовані суспільні сумніви щодо сумлінності і доброчесності відповідних платників, було дозволено перебувати на спрощеній системі суб'єктам господарювання, що організують та проводять азартні ігри, лотереї і парі. Ця норма у поєднанні з численними схемами ухилення від оподаткування завдала значних втрат держбюджету. Пізніше послідовна робота публічних інституцій все ж дозволила дещо покращити ситуацію зі сплатою податків. У 2023 році суб'єкти грального бізнесу сплатили до бюджету понад 10,4 млрд грн податків (у 14 разів та у 51 раз більше, ніж відповідно у 2022 і 2021 роках) [3].

Протягом II кварталу 2022 року діяв пільговий режим оподаткування імпорту транспортних засобів: скасовувалася сплата ПДВ, мита та акцизного податку. Передумовою стало масове знищення цивільного автопарку внаслідок військових дій і потреба у придбанні транспорту для воєнних цілей. У пояснювальній записці до Закону України від 21.06.2022 № 2325-IX, яким скасовувалася ця новація, зазначено, що у період дії пільг громадяни імпортували близько 119 тис транспортних засобів, а до бюджету не надійшло 13 млрд грн. За підсумком 2022 року втрати бюджету надійшло 5,0 млрд грн акцизу з транспортних засобів, що майже утричі менше індикатора 2021 року та удвічі – порівняно з 2023 роком [1].

Через руйнівні наслідки ракетних бомбардувань критичної інфраструктури з 11 листопада 2022 року, з метою підтримки домогосподарств і суб'єктів підприємницької діяльності для забезпечення безперешкодних джерел енергії, передбачено звільнення від сплати ПДВ та ввізного мита для операцій з імпорту в Україну електрогенераторів, акумуляторів, трансформаторів й інших пристроїв подібного призначення. Стрімкий ріст попиту населення і підприємств на таку продукцію за умов тривалих відключень електроенергії призвів до

зростання цін на неї. Урядом використано принцип адаптивності фіскальної політики в формі реакції на нагальні виклики часу. Попри суттєві втрати відповідних надходжень, на початковому етапі зниження рівня оподаткування товарів масового споживання мало позитивний ефект – підтримку купівельної спроможності населення. Для досягнення високої результативності фіскальної політики варто забезпечити цільове спрямування податкових пільг, обмежену тривалість їх дії з наступним оцінювання ефекту на основі порівняння вигід та втрат бюджету від їх застосування.

З II півріччя 2023 року комплекс заходів із формування бюджетних доходів, зокрема їх податкових компонентів, має компенсаторний характер. Уряд фокусується на посиленні фіскальної значимості податкових надходжень, що необхідні для підтримки і зміцнення обороноздатності. Крім відновлення довоєнного рівня ставок ПДВ і акцизу та скасування режиму пільгового оподаткування для платників III групи, здійснено комплекс заходів для додаткового наповнення бюджету. Оподаткування надприбутків, застосовуване у США і Великобританії під час світових воєн, стало прототипом тимчасового запровадження в Україні підвищеної ставки податку на прибуток для банків (50% у 2023 році, надалі – на рівні 25%, при нормальній ставці – 18%). Чистий прибуток банків за січень–листопад 2023 року склав 130,55 млрд грн [2]. У порівнянні з попереднім 2022 роком банківські прибутки зросли більш ніж у 6 разів, значна їх частина сформована за рахунок росту обсягів вкладень у депозитні сертифікати НБУ (переважно в державних банків) та ОВДП. Питома ж вага таких інструментів у процентних доходах склала 54%.

Важливою передумовою росту доходів держбюджету, починаючи з IV кварталу 2023 року, є зміна підходу до зарахування частини надходжень від ПДФО від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення військових. З 1 жовтня 2023 року по 31 грудня року скасування воєнного стану «військовий» ПДФО тимчасово спрямовується до спецфонду держбюджету. Кошти від таких надходжень у 2023 році було спрямовано в наступній пропорції: 50% – на закупівлю спецтехніки і обладнання (передусім БПЛА); 50% – для закупівлі артсистем. У 2024 році передбачено наступний розподіл: 45% – на закупівлю спецтехніки і обладнання; 45% – на розробку нових технологій, зміцнення виробничих потужностей із виготовлення продукції оборонного призначення; 10% – військовим частинам пропорційно від сплаченого ПДФО службовцями відповідної частини. Спираючись на дані Мінфіну України, до спецфонду держбюджету у 2023 році додаткового надійшло до 26 млрд грн, у 2024 році очікується надходження до 95 млрд грн [1].

Методологія формування доходів бюджету зазнала значних коректив за перші 2 роки з моменту від повномасштабного вторгнення. Частка перерозподілу ВВП через доходну частину держбюджету в 2023 році зросла порівняно з 2021 роком на 75%, сягнувши рівня 41,76%. Якщо питома вага податкових надходжень у структурі доходів держбюджету у 2021 році перевищувала 85%, то у зв'язку з російською агресією цей індикатор знизився у 2022 році до 53%, а у 2023 році – до 45%. Значення ж питомої ваги доходів бюджету в ВВП зменшилось незначно – з 20,28% у 2021 році до 18,81% у 2023 році; в 2023 році у порівнянні з 2022-м, спостерігався ріст фіскальної значимості податкових надходжень на 0,51% ВВП. Частка податків із найбільшою фіскальною значимістю (крім ПДФО) у ВВП за умов дії воєнного стану знизилась, що, з одного боку, зумовлено наслідками дії фіскальних стимулів раннього періоду повномасштабної військової агресії, та, з іншого боку, відчутним зниженням рівня економічної активності і зміною структури споживання. За даними ООН станом на 1 лютого 2024 року в державах-членах ЄС зареєстровано 5,94 млн українських біженців, у інших країнах світу – ще 403,6 тис. [4]. Суттєве зростання фіскальної значимості ПДФО у бюджеті прямо пов'язане з ростом фінансового забезпечення військовослужбовців, збільшенням їх контингенту і перерозподілом частини «військового» ПДФО до держбюджету з IV кварталу 2024 року.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/state-budget> (дата звернення: 14.02.2024).
2. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 15.02.2024).
3. Офіційний сайт комітету ВРУ з питань фінансів, податкової та митної політики. URL: <https://komfinbank.rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.02.2024).
4. Офіційні дані ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 17.02.2024).